

ProAcademy

Volume 1 | Issue 2

Article 4

7-1-2018

VICTIMOLOGICAL PREVENTION OF CRIMES COMMITTED AGAINST PERSON BY USE OF VIOLENCE

B Pulatov

Academy of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/proacademy>

Part of the [Law Commons](#)

Recommended Citation

Pulatov, B (2018) "VICTIMOLOGICAL PREVENTION OF CRIMES COMMITTED AGAINST PERSON BY USE OF VIOLENCE," *ProAcademy*: Vol. 1 : Iss. 2 , Article 4.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/proacademy/vol1/iss2/4>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in ProAcademy by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact brownman91@mail.ru.

ШАХСГА ҚАРШИ ЗЎРЛИК ИШЛАТИБ СОДИР ЭТИЛГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ ВИКТИМОЛОГИК ПРОФИЛАКТИКАСИ

VICTIMOLOGICAL PREVENTION OF CRIMES COMMITTED AGAINST PERSON BY USE OF VIOLENCE

Abstract. Мақолада шахсга қарши зўрлик ишлатиб содир этилган жиноятларнинг виктимологик профилактикаси, унинг хусусиятлари, масалага оид хориж тажрибаси таҳлил қилинган.

Abstract. В статье анализируются виктимологическая профилактика преступлений, совершенных против личности путем насилия, ее особенности, а также зарубежный опыт по данному вопросу.

Abstract. The article analyzes victimological prevention of crimes committed against a person through violence, its features, as well as foreign experience on this issue.

Таянч сўзлар: жиноят содир этган ва жиноятдан жабр кўрган шахслар, виктимологик таҳлил, жабрланувчининг виктим хулқ-атвори, виктимологик профилактика.

Ключевые слова: лица, совершившие преступления, жертвы преступлений, виктимологический анализ, виктимологическое поведение потерпевшего, виктимологическая профилактика.

Keywords: persons who have committed crimes, victims of crime, victimological analysis, victimological behavior of the victim, victimological prevention.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар, аввало, демократик ҳуқуқий жамият қуриш, халқ фаровонлигини ошириш, инсон манфаатларини олий қадрият даражасига кўтариш, ҳар бир фуқаронинг ҳақ-ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлашга йўналтирилган. Инсон ҳаёти ва соғлиғи шахснинг бебаҳо бойлиги ҳисобланади, унинг бу бойлигидан маҳрум этилиши ёки шикаст етказилиши оғир жиноят бўлиб, бундай қилмишнинг содир этилиши натижасида ҳаёт ва соғлиққа, эркинликка, оила ва ёшларнинг манфаатларига, ахлоқ нормаларига, шахснинг озодлиги, шъни ва қадр-қимматига, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига жиддий зарар етказилади.

Шахсга қарши зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлардан жабрланишнинг олдини олиш, уларга етказилган маънавий, моддий зарарларнинг қопланишига доир ҳуқуқий маҳанизмнинг яратилиши ва ушбу жиноятларнинг виктимологик профилактикасининг самарадорлигини ошириш билан боғлиқ муаммоларнинг ечимини топиш долзарб аҳамият касб этади².

Жиноят содир этилганидан сўнг асосий эътибор, содир этилган жиноятга қаратилиб, унинг очилиши ва айбланувчини жазога тортишга қаратилади. Жиноят содир этган ва жиноятдан жабр кўрган шахслар ўртасидаги ўзаро муносабатлар эса бир мунча четда қолмоқда. Ваҳоланки, бу муносабат айрим ҳолатларда жиноят содир этилишига сабаб бўлади. Жиноятни ўрганиб виктимологик таҳлил қилиш, жаб-

рланувчининг виктим хулқ – атворини ўрганиш, виктимликнинг олдини олиш криминология фанининг бир соҳаси ҳисобланади³.

Виктимология ўз мазмунига кўра, жабрланувчи (жиноят қурбони) ҳақидаги таълимот. Виктимологиянинг предмети – бу “айбланувчи — жабрланувчи”, бошқача айтганда улар ўртасидаги алоқалардир. Бугунги кунда жиноятларнинг виктимологик таҳлилига катта эътибор қаратилаёпти⁴.

Бу каби муаммолар адабиётларда турли жиҳатларга қараб талқин қилинади. Кенг маънода виктимология инсон ҳақидаги соҳаки, унда жабланувчининг хулқ-атвори ҳавфли вазиятларни келтириб чиқариб, жиноятлар ёки тасодифий ноқриминал ҳодисалар қурбонига айланиш эҳтимолини оширади.

Виктимология янги илмий йўналиш сифатида жиноятчи ва жиноят қурбони хулқ-атворини динамик тарзда ривожланишини ўрганишда янги имкониятларни яратди. Бунда жиноятчи ва жиноят қурбони ўртасидаги хатти-ҳаракатлар, маълум тоифадаги шахсларнинг виктимликка мойиллиги, жиноят қурбонларининг типлари ва турларини аниқлаш имконини беради⁵.

Виктимологик профилактика жиноят жабрланувчиларини аниқлаш, уларнинг жиноят қурбони бўлиш сабабларини ўрганиш ва жабрланувчи бўлиб қолишларининг олдини олиш, шунингдек, ҳаёт тарзи ва хулқи жабрланувчи бўлиб қолишидан далолат бериб турувчи шахсларни бундай йулдан кайтаришга қаратилган давлат ва жамоатчилик томонидан амал-

га ошириладиган чоралар тизимидан иборатдир⁶.

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майда қабул қилинган “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси туғрисида”ги Қонуннинг 43-моддасида “Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассасанинг муайян шахснинг ҳуқуқбузарликдан жабрланувчига айланиши хавфини камайтиришга қаратилган профилактика чора-тадбирларини қўллашга доир ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини”, деб қайд қилинган.

Виктимологик профилактика жиноятчиликнинг олдини олишдаги йўналишлардан бири бўлиб, унинг турлари қуйидагилардан иборат: — умумий виктимологик профилактика; — индивидуал виктимологик профилактика; — турдош виктимологик профилактика (алоҳида турдаги жиноят қурбонлари бўйича); — кечиктириб булмайдиган виктимологик профилактика (аниқ содир қилинаётган ва тайёрланаётган жиноятларга қарши кураш)⁷

Виктимологик профилактика махсус ва умумийнинг ўзаро боғлиқлигини ўрганиш даражасида олиб борилади. Яъни, шахсга қарши зурлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар виктимологик профилактикасининг махсус даражада олиб борилиши жиноят жабрланувчиларининг хулқ-атворини, жиноятчида ҳуқуққа хилоф ниятнинг вужудга келиши ва ривожланишига таъсир қилувчи органларга хабар бермаслик; — ноқонуний битимлар тузиш (фирибгарлик, порахўрлик жиноятлари келиб чиқишига сабаб бўлади); — жамоат тартиби қоидаларига риоя этмаслик (безорилик, автотранспорт воситалари билан боғлиқ жиноятларининг келиб чиқишига сабаб бўлади)⁸.

Шунингдек, виктимологик профилактиканинг умумий ва махсус чораларини кўришда жиноят содир этиш вақтида жабрланувчининг роли ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, улар қуйидагиларни ўз ичига олади: — ўша пайтдаги жабрланувчининг ҳолати (маст бўлиши, жисмоний ва руҳий камчилиги); — ўзининг шаъни, кадр-қиммати, мулкнинг муҳофазасига эътиборсизлиги, енгилтаклик (асосан, ўғирлик, номусга тегиш жиноятларининг содир этилишига сабаб бўлади); — олдин содир этилган жиноятлар юзасидан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар бермаслик; — ноқонуний битимлар тузиш (фирибгарлик, порахўрлик жиноятлари келиб чиқишига сабаб бўлади); — жамоат тартиби қоидаларига риоя этмаслик (безорилик, автотранспорт воситалари билан боғлиқ жиноятларининг келиб чиқишига сабаб бўлади)⁸.

Виктимологик профилактиканинг мақсади жабрланувчиларни жиноятдан огоҳлантириш, уларнинг ҳуқуқий маданияти ва онгини оширишдан иборатдир. Бу борада ҳар қандай шахсга нисбатан тажовуз бўлганда, уни ҳимоя қиладиган суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар борлигини уқтириш лозимдир⁹.

Виктимологик профилактика шахсни жиноий хавфдан огоҳлантириб, шахсни ўз хулқ-атворини ўзгартиришга ундайди ҳамда унинг жиноят қурбони бўлиш хавфини камайтиришга қаратади. Профилактик чора-тадбирлар шахсни жиноий ҳужумдан ҳимояланишга, ўзгаларнинг хатоларидан сабоқ олишга чорлай-

ди. Шахс қанчалик криминологик муҳитдан ўзини тута олса, унинг жабрланувчига айланиш хавфи шунча камаяди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, виктимологик профилактиканинг асосий мақсади жиноят жабрланувчиларига бевосита таъсир кўрсатиш орқали аниқ жиноятларнинг олдини олиш самарадорлигини ошириш ва жиноятлардан жабр кўришга тўсқинлик қилишдир.

Шахснинг виктимологик тавсифи ва жабрланувчининг хулқини ўрганиш аҳолини турли жиноий тажовузлардан ўзини сақлаш ва ҳимоя қилиш ҳамда тегишли тавсиялар ишлаб чиқиш учун зарурдир. Бу тавсиялар қуйидагиларда ўз ифодасини топмоғи лозим:

— аҳолининг муайян контингентига уларнинг ёши, жинси, яшайдиган жойининг хусусияти, касб фаолияти, турмушдаги яшаш тарзи ва бошқа ҳолатларга қараб уларнинг шахсий хавфсизлигини юқори даражада таъминлайдиган қоидаларни тушунтириш;

— шахсларга турли тажовузлардан ўзларини ҳимоя қилиш қоидаларини ўргатиш;

— жиноятлар билан юзма-юз келганда муайян ҳаракатлар қилиш усулларини, шу жумладан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар бериш тартиби, уларнинг жойлашган жойи, мурожаат қилиш тартибини ўргатиш;

— виктимликни келтириб чиқарувчи хусусияти юқори бўлган кишилар гуруҳи ва алоҳида шахслар устидан қонунда белгиланган тартибда ижтимоий назоратни ташкил қилиш;

— виктим хулқнинг пайдо бўлиш имкониятларининг олдини олишга ҳамда ижтимоий тартибни сақлашга қаратилган чораларни ишлаб чиқиш ва тавсия қилиш ҳамда латент жиноятчиликни камайтириш чораларини кўриш¹⁰.

Виктим хулқ-атворнинг олдини олиш қайсидир маънода муайян жиноятнинг олдини олиш ҳамдир. Жиноятчиликка қарши виктимологик кураш эса, жиноятчилик билан курашишнинг алоҳида мустақил шакли бўлиб, жиноятларнинг виктимологик профилактикаси доирасида жиноятчилик устидан назорат ўрнатиш сиёсатига асосланган фуқаролар, жамият ва давлатнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари муҳофазасини таъминлашга қаратилган давлат ва ижтимоий чоралар мажмуидан иборатдир¹¹.

Жабрланувчига нисбатан тарбиявий хусусиятлардаги огоҳлантирувчи чораларни қўллаш зарурияти катта аҳамиятга эга бўлиб, жабрланувчининг шахси ва салбий хулқ-атворини криминоген айблаш, у эски тасаввурларнинг зарарлигини кўрсатиши ва ижтимоий фойдали, мотивлар учун йўл очиб бериши, ахлоқий талабларга онгли муносабатининг зарурлигига ишонтириши, бундай ахлоқий тарабларни уларнинг ички ишончига айлантириши мумкин¹².

Шахсга қарши зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятларнинг виктимологик профилактикасини ташкил этишнинг муҳим чоралари ривожланган хорижий давлатлар ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг амалиётида ўзини оқлаган. Жумладан, Буюк Британия Ички ишлар вазирининг 1986 ва 1988 йилги

дастурларига мувофиқ, мамлакатнинг барча ҳудудларида полиция ходимларини виктимологик профилактикаси, жиноятлардан жабрланганларнинг эҳтиёжлари ва манфаатларини англаб етиш, виктимлашувининг олдини олиш усулларини ўзлаштириш нуктаи назаридан қайта тайёрлаш ва мажбурий таълим дастурларини амалга ошириш назарда тутилган. Шунга ўхшаш дастурлар ГФР, АҚШ ва бошқа мамлакатларда ҳам амал қилиб келган¹³.

ГФР ва АҚШнинг виктимологик тадқиқотлар ўтказиш борасидаги тажрибаси диққатга сазовор. Бу ерда аҳолининг виктимлашувига доир маълумотлар қарийб қирқ йилдан бери доимий равишда таҳлил қилинади. Масалан, АҚШда Федерал тергов бюросининг “индексли” жиноятлар таҳлиliga бағишланган ягона йиллик ҳисоботлари билан бир қаторда, ҳар йили махсус дастурга биноан “Жиноятчиликнинг миллий шарҳлари” тайёрланади.

Улар замирида аҳоли репрезентатив гуруҳидан вақти-вақти билан интервью олиш ётади. Бундай сўровларнинг бош вазифаси суров ўтказилган шахсларни зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлардан жабрланган-жабрланмаганини аниқлаш, уларнинг демографик хусусиятлари, ҳуқуқбузарлар билан ўзаро муносабатлари, полицияга хабар бериши (ёки бундай фактлар ҳақида хабар бермаслик сабаблари), жиноят вазияти (вақти, жойи, усули ва х.к.), етказилган жисмоний ва моддий зарарнинг оғирлик даражаси ҳақида тасаввур ҳосил қилишдан иборатдир.

Буюк Британия давлатида эса, шахсга қарши зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятларнинг жабрланувчиларига кўмак берувчи биринчи дастури 1974 йилда татбиқ этилган бўлиб, орадан тўрт

йил ўтиб, Англия, Уэльс ва Шимолий Ирландияда 30 га яқин шу каби дастурлар ишлаб чиқилиб, улар асосида ихтисослаштирилган “схема”лар — давлат жамғармалари, хайр-эҳсонлар ҳисобидан жиноятдан жабр кўрганларга ёрдам кўрсатувчи хизматчилар фаолият кўрсата бошлаган¹⁴.

Бундан ташқари халқаро ҳамжамиятда зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятларнинг олдини олиш масаласига катта эътибор қаратилиб бир қатор ҳужжатлар қабул қилинган. Улар орасида “Зўравонлик билан содир этилган жиноят жабрланувчиларига етказилган зарарни қоплаш тўғрисида”ги Европа Конвенцияси, “Жиноят жабрланувчиларига ёрдам кўрсатиш ва виктимлашувининг олдини олиш” ҳақидаги Европа Кенгаши Вазирлар қумитасининг тавсияси ва бошқалар. Шунингдек, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси (1948 йил), БМТ Бош Ассамблеяси, ЭКОСОС, БМТ Конгресси томонидан қабул қилинган қарорлар ва резолюциялар инсоннинг яшаш ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқларини кафолатлаш, зўрликни, бошқа қийноқ ва шафқатсиз муомалани тақиқлаш ҳақидаги фикрларни ўзида мужасамлаштирган¹⁵.

Ривожланган давлатларнинг тажрибаси шахсга қарши зўрлик ишлатиб содир этилаётган жиноятларнинг иқтисодий, ижтимоий-маданий, ташкилий-ҳуқуқий ва тарбиявий хусусиятга эга бўлган чора-тадбирларнинг кенг мажмуи бўлиб, ушбу жиноятларнинг умумий, махсус, яқка тартибдаги виктимологик профилактикасини ва аҳоли виктимлашувини потенциал жабрланувчилар мўайян тоифаларининг виктимлигини пасайтиришни таъминлайдиган самарали воқеаси сифатида хизмат қилади.

REFERENCES

1. Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi. Monografiya. - T.: "IMPRESS MEDIA" MChJ, 2017.
2. Kvashis V.G. Osnovi viktimologii. Problemi zashiti prav poterpevshix ot prestupleniy. — M., 1999.
3. Mafuilin N.X. Kriminologicheskiy analiz viktimnogo povedeniya nesovershennoletnix. - Kazan, 1996. Sitkovskiy A.L. Viktimologicheskie problemi profilaktiki koristnix prestupleniy protiv sobstvennosti grajdan. Avtoref. Diss., kand. Yurid. Nauk. - M., 1995.
4. Miqurri D. Do F. Victims of Economic Crime in a Crand Scale // Journal Informational de Victimologie. 2010. - Vol.8. - №2. P. 147-175.
5. Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi. Monografiya. - T.: 2017.
6. Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi. Monografiya. - T.: 2017.
7. Shu yerda.
8. Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi. Monografiya. - T.: 2017.
9. Kriminologiya. - M.: 1998.
10. Mayorov A.V. O kontseptsii viktimologicheskogo protivodeystviya prestupnosti. Jurnal // Yuridicheskaya nauka i pravoprimitelnaya praktika - №4/2015.
11. Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi. Monografiya. - T.: 2017.
12. Kvashis V.E., Vavilov L.V. Zarubejnoe zakonodatelstvo i praktika zashiti jertv prestupleniy. - M.: 1996.
13. Kvashis V.E. Osnovi viktimologii. Problemi zashiti prav poterpevshix ot prestupleniy. - M.: 1999.
14. Jinoiy odil sudlov va jinoyatchilikning oldini olish sohasidagi BMT stardartlari va me'yorlari to'plami. - Nyu York, 1992.